

NURULLAH ATAÇ'IN “SÖZ ARASINDA” İSİMLİ ESERİNİN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

*Sedef KÖKSAL**

Özet

Nurullah Ataç şüphesiz edebiyatımızın en önemli isimlerinden biridir. 1898, İstanbul doğumludur. Deneme ve eleştirileri ile tanınmaktadır. Hakkında yazılanlardan titiz çalıştığı, açık sözlü olduğu ve sürekli okuduğu bilgilerine ulaşılmaktadır. Ataç'ın yazılarında belli bir konu sınırlaması yoktur. Eleştirmenlikten, Doğu-Batı meselesine, şiir yazmaktan, yaşlılara saygı duymaya kadar birçok konu eserlerinde kendine yer edinmiştir. Ancak içlerinde en fazla öne çıkan büyük bir farkla dil meselesidir. Ataç, dile ve dilin doğru kullanımına fazlasıyla önem vermektedir. Öz Türkçenin en ateşli savunucusudur. Eserlerinde de Türkçenin sadeliği dikkat çekmektedir. Bir gazete yazısı sadeliğinde yazması eserlerinin her kesimden okuyucuya okunabilir olmasını sağlamıştır. Hakkında Asım Bezirci, Mehmet Canpolat, Tarık Özcan gibi önemli isimler çalışmıştır. Şiir, mensur şiir, tiyatro gibi birçok türde çalışmaları bulunmaktadır ancak bu çalışmalar daha çok dergi yayımlarından ibarettir. Kaleme aldığımız makalede Ataç'ın yaşamı hakkında kısa bilgilere yer verildikten sonra edebî hayatına geçilmiştir. Ataç'ın edebî hayatında kişiliği önemli yer tutmaktadır. Zira Ataç hakkında çalışan hemen herkes yazılarında Ataç'ın karakterine de yer vermiştir. Ataç'ın çok iyi bir çevirmen olmasına karşın yaptığı çeviriler pek bilinmemektedir. Bu nedenle metnin giriş kısmında deneme, söyleşi, günlük, eleştiri türlerinin yanında yazarın çeviri eserlerinin de tam listesi verilmiştir. Çevirileri Kültür Bakanlığı, Remzi Kitabevi, Dergâh ve Varlık gibi önemli yerlerde yayımlanmıştır. Bu makale için ise yazarın *Söz Arasında* isimli deneme kitabı seçilmiş, yazarın edebiyat anlayışını ve dönemin edebiyat algısını kavrayabilmek için tematik bir inceleme yapılmasına karar verilmiştir. Dokuz tema belirlenmiş ve alt başlıklar hâlinde sıralanmıştır. Çalışmanın amacı Ataç'ın *Söz Arasında* isimli eserde hangi konulara nasıl bir yaklaşımla değindiğine dikkat çekmektir.

Anahtar kelimeler: Nurullah Ataç, eleştiri, *Söz Arasında*, deneme, tematik inceleme

A THEMATIC ANALYSIS OF NURULLAH ATAÇ'S WORK “SÖZ ARASINDA”

Abstract

Nurullah Ataç is undoubtedly one of the most important figures in our literature. Born in 1898 in Istanbul, he is recognized for his essays and critiques. Information gathered about him suggests that he was meticulous in his work, outspoken, and consistently engaged in reading. Ataç's writings cover a wide range of topics, from criticism to the East-West issue, from writing poetry to showing respect for the elderly. However, the most prominent among them, by a significant margin, is the issue of language. Ataç places great importance on language and its correct usage, being a fervent advocate of native Turkish. The simplicity of Turkish language is also evident in his works. Writing with the simplicity of a newspaper article has made his works accessible to readers from all walks of life. Prominent figures such as Asım Bezirci, Mehmet Canpolat, and Tarık Özcan have worked on Ataç's life and

* Hacettepe Üniversitesi /sedefkoksal3@gmail.com / 0009-0002-0799-7176
Gönderim tarihi: 16/02/2024 Kabul tarihi: 25/05/2024

writings. Although he has works in various genres such as poetry, prose poetry, and theater, these works are mainly found in magazine publications. In this article, brief information about Ataç's life is provided before delving into his literary career. His personality holds a significant place in Ataç's literary life, as almost everyone who has worked on Ataç has also included discussions about his character in their writings. Despite being an excellent translator, Ataç's translations are not widely known. Therefore, in the introduction of the text, a full list of the author's translation works is provided alongside the genres of essays, interviews, diaries, and critiques. His translations have been published in significant places such as Kültür Bakanlığı, Remzi Kitabevi, Dergâh, and Varlık. For this article, Ataç's essay book *Söz Arasında* is selected, and a thematic examination is decided upon. Nine themes are identified and listed as subheadings. The aim of the study is to draw attention to how Ataç approached various topics in his work *Söz Arasında*.

Keywords: Nurullah Ataç, critique, *Söz Arasında*, essay, thematic analysis

Giriş

Nurullah Ataç, edebiyatımızın vazgeçilmez isimlerinden biridir. 23 Ağustos 1898'de İstanbul Beylerbeyi'nde doğmuştur (Uçman, 2020, s. 130). Çocukluk yıllarını babasının işi dolayısıyla Selânik'te geçirdiği, sonrasında ise Galatasaray Lisesinde öğrenim gördüğü bilinmektedir. Fransızcaya olan ilgisi sebebiyle kişisel çabalarıyla bu dili öğrenen Ataç, bir süre Fransızca öğretmenliği yapmıştır (Tonga, 2020).

Nurullah Ataç edebiyatımızda deneme ve eleştirileriyle bilirse de şiir, mensur şiir, çeviri, hikâye ve tiyatro türlerinde de yazılar kaleme almıştır. Ancak bu alanlarda pek de başarılı olamadığını düşünen Ataç, bir süre sonra tüm dikkatini deneme, eleştiri ve çeviri yazılarına vermiştir. Ataç'ın edebiyata atılımı Dergâh dergisinde başlamıştır. Ahmet Haşim'in Göl Saatleri isimli eseri üzerine yazdığı deneme ve kendisinin kaleme aldığı şiirler bu dergide yayımlanmıştır.

1940-1955 yıllarında Akşam, Ulus, Cumhuriyet, Milliyet, Son Posta, Haber, Akşam Postası, Son Havadis gazeteleriyle Hayat, Fikir Hareketleri, Yedi Gün, Yeni Adam, Yeni Mecmua, Yarım Ay, Pazar Postası, Seçilmiş Hikâyeler, Ülkü, Varlık ve Türk Dili dergilerinde deneme ve eleştiri yazıları yazmış, Fransızcadan tercümelemeler yapmış (Uçman, 2020, s. 130-131).

Yazarın eserlerinin listesi şu şekildedir:

Çeviri: Mazi ile Âti Arasında (1926), Hürriyetin Behası (1926), Asya'nın Uyanması: İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İsyanı (1927), Genç Werther'in İstirapları (1930), Mitoloji (1933), Mercan Adası (1939), İki Yeni Gelinin Hatıraları (1940), Dünya Gözüyle (1940), Adsız Köşk (1940), İspanya Tarihi (1940), Oidipus Kolonos'ta (1941), Philoktetes (1941), Fil (1941), Öküzler (1941), Bodur Kara Horoz (1941), Ördek ile Pars (1941), Koç ile Doğan (1941), Köpek (1941), Kurt (1941), Kötü Kaz (1941), Kumarbaz (1941), Kırmızı ve Siyah I-II (1942), Amphitryon (1943), Vendetta (Kan Davası) (1943), Andrea del Sarto (1943), Granata Sefahati (1943), Çömlek (1943), Kardeşler (1943), Tehlikeli Alakalar (1944), Fırsat (1944), Ines Mendo (1944), Çifte Bakkhis'ler (1944), Seçme Yazılar (1944), Masallar (1945), Andros Güzeli (1946), Formio (1946), Kaynana (1946), Özünün Celladı (1946), Tercimen (1946), Hadım (1946), Buğday Kurdu (1947), Casina (1947), Epidicus (1947), Üç Akçelik Kişi (1947), Hortlak (1947), Kartacalı (1948), Altın Eşek-I (1950), Masallar (1952), Taras Bulba (1954), Don Ramiro (1954), İğreti Suret (1955), Yedi Kızlar (1960), İkizler (1965), Urgan (1965), Madame Bovary-Taşra Âdetleri (1967), Mitoloji (1979).

Deneme: Günlerin Getirdiği (1946), Sözden Söze (1952), Karalama Defteri (1952), Ararken (1954), Diyelim (1954), Söz Arasında (1957), Okuruma Mektuplar (1958), Prospero ile Caliban (1961), Dergilerde (1980).

Günlük: Günce (1953 günceleri) (1960), Günce 1953-55 (1972), Günce 1956-57 (1972).

Eleştiri: Ataç'ın Tiyatro Yazıları (2010), Şiir, Daima Şiir: Ataç'ın Şiir Yazıları (2013).

Sohbet: Söyleşiler (1964).

Eser listesinde de görüldüğü üzere Ataç'ın en çok eser verdiği türler çeviri, deneme ve eleştiridir.

Mustafa Canpolat, "Ataç Nasıl Yazardı?" isimli yazısında Ataç'ın karakterine ait önemli bilgiler vermiştir. Bu makale sayesinde Ataç'ın sanatçı kişiliği hakkında fikir sahibi olunabilir. Ataç, bütün gün edebiyat hakkında düşünen birisidir, bulunduğu her masada edebiyat sohbeti yapılmaktadır, yeteneğine karşın oldukça güç yazan, titiz ve sinirli bir insandır. Çalışırken son derece titiz davranan Ataç'ın bir yazıyı, istediği gibi olana dek, 5-10 kez yeniden başlayıp yazdığı bilinmektedir. Canpolat'a göre Ataç, katıksız bir edebiyat adamıdır (Canpolat, 1977, s. 589). Eleştirilerinde mizahi yönü ön plana çıkmaktadır. Eleştirel, alaycı ve iğneleyici üslubu dikkat çekmektedir. İnandığı doğrulardan taviz vermeyen bir kişiliği vardır. Birçok yazısında yergiyi de övgüyü de umursamadığını dile getirmektedir. Bu ifade, kendini beğenmişlik olarak algılanmamalıdır. Ataç, Türk edebiyatında en fazla öz eleştiri yapan yazardır. Yaptığı eleştirilerde aklın ön planda olduğu belirtilmelidir. Eleştirileri bilimsel olmasa da Ataç, akılcı ve yaratıcı bir yazardır. Aklın dışında bir gücün varlığını kabul etmemektedir. "Sanatında mümkün olduğu kadar duyguya yer vermemeye çalışan Ataç, duygularının kendisini aldatarak, güzel olmayan bir eseri, sadece duygularına hitap ettiğinden dolayı sevdirebileceğinden korkar." (Özcan, 2001, s. 286). Kendini yenilemeyi ve orijinalin peşinde koşmayı sanatçının bir görevi olarak görmektedir. Olduğu yerde kalan sanatçıları şiddetle eleştirmektedir.

Ataç'ın yazılarında konu aralığı oldukça geniştir. "Bireyin ve ülkenin eğitim durumu, yabancı dil öğretimi, Latince ve Yunancanın öğrenilmesi ve öğretilmesi, Doğu ve Batı kültürleri, bilgi / bilgilendirme, yaşam, ölüm, gençlik / yaşlılık, dayanışma gibi geneli ilgilendiren ve bir değer aşıl原因 konulara da değinmiştir." (Yalçın Çelik, 2009, s. 321). İşlediği konularda en fazla dil üzerinde durduğu söylenebilmektedir. Ataç, öz Türkçenin önemli savunucularından biridir. Belki de en önemlisidir (Canpolat, 1977). Yaptığı çeviri faaliyetleri sırasında dile olan ilgisinin arttığı bilinmektedir. Ataç, çalışmaları sırasında çevirinin yalnızca kelime alışverişinden ibaret olmadığını fark etmiştir. Çeviri, ülkelerin kültür dünyasını da beraberinde getirmektedir. "İşte bu güçlükler onu Türkçenin olanakları üzerinde düşünmeye yöneltmiş ve bu deneyimleri, ona, yeni sözcükler üretmesine giden yolu açmıştır." (Akar, 2020, s. 591). Günümüzde kullandığımız birçok sözcüğü Ataç, Türkçeye kazandırmıştır.

Deneme yazıları Ataç'ın dile ilgisini artıran ikinci unsur olmuştur. "Deneme, ona düşünmenin yolunu açarken, aynı zamanda dildeki sınırları zorlamayı ve yerleşik gramer kurallarına karşı savaş açmayı da öğretmiştir. Çünkü deneme, edebiyatta kural ve sınırların en az olduğu, kuralları varsa bile bunları yazarın kendisinin ihdas ettiği bir düşünce yazısı türüdür." (Akar, 2020, s. 592). Edebiyatımızda denemenin en önemli özelliği, herhangi bir şeyi kanıtlama mecburiyetinin olmamasıdır. "Yazınsal sürecin bir serüvene dönüştüğü bu türde, yazarın yarattığı metnin ucu sürekli açıktır. Denemeci, okuyucuyu yakasından tutarak bir yere çekmez." (Özcan, 2006, s. 520). Samimi bir dille kaleme alınan denemede gerçeklere özne tarafından yeniden şekil verilmektedir. Sınırsız bir konu aralığına sahip olan denemeyi anlamak için belli bir bilgi birikimine sahip olunması gerektiği de unutulmamalıdır. "Aslında deneme, özelliği nedeniyle, bir 'üslup' yaratma işidir. Nitekim eleştiriden çok deneme yazmış olan Hazlitt, Lamb, Anatole France, Andre Gide gibi yazarlar, değerlendirmelerini bu yarattıkları 'üslup'la yapmışlardır." (Binyazar, 1967, s. 416). Ataç'ın da denemenin bahsedilen özelliklerine sadık kaldığı ve ismi verilen yazarlardan Anatole France'ı özellikle beğendiği görülmektedir.

Ataç, eserlerinde kesin yargılar kullanmaktan kaçınmaktadır. Kimi zaman söylediklerinden çok, dili ve üslubu dikkat çekmektedir. Yazılarını oldukça açık bir dille kaleme almaktadır. Üslubu bir gazetecinin açıklığındadır. Konuşur gibi yazmaya özen gösteren Ataç, doğallığı sebebiyle devrik cümleleri kullanmayı tercih etmiştir.

Ataç'ı bahsedilen özellikleri sebebiyle deneme türünden ayrı düşünmek mümkün değildir. Ancak Ataç, eleştiri türünden de ayrı düşünülemez. Çünkü yazar, eleştirel deneme denen türü edebiyatımıza kazandırmış ve bu tür ile yazılarını kaleme almıştır. Denemelerinde dil başta olmak üzere hemen her konuya yer vermiştir. Özellikle eleştirmenlere dair görüşleri dikkat çekmektedir. Ataç eleştiriyi bir sanat, eleştirmeni ise sanatçı olarak görmektedir. Eleştirmenin kurallar koymak ya da hüküm vermek gibi görevleri olmadığını düşünmektedir. Bir eleştirmen, okuyucuyu eser ile buluşturmak ya da reklam

yapmak zorunda değildir. Eleştirilen insanları övmek ya da gereğinden fazla yermek de doğru değildir. Eleştirmen bir öğretmen de olmadığından gerçeklerin peşine düşmemektedir. Eleştirmen, “kendi zevkini, kendi duygularını, kendi düşüncelerini söyleyen bir sanat adamıdır.” (Özçelebi & Özçelebi, 2006, s. 476). Ataç, eleştirmeni bir yargıç olarak görmemektedir. Eleştirmen nihayetinde yazıp çizen bir okurdur ve hatalar yapması muhtemeldir. Bu sebeple yazarın görüşlerini kanıtlamak için birtakım sebepler ileri sürmesi doğru değildir (Tural, 2006, s. 264).

Ataç, düşüncelerini kesin bir tavırla belirtse de verdiği öğütlerde ve ifadelerde çok katı değildir. Sözüünü sakınmamakla beraber, yazılarında, “Ben söyledim, bununla ne yapacağınız size kalmış.” tavrı hissedilmektedir. Ataç’a göre eleştiri bir şeyler öğrenmek için değil, zevk almak için okunmalıdır. Ataç’ın bu görüşleri, bizleri izlenimci eleştiriye götürmektedir (Bezirci, 1983, s. 58).

Okura dönük eleştiri yöntemlerinden biri olan izlenimci eleştiri; kuralcılığa, bilimselliğe ve nesnellığe bir tepkidir, kurallara inanmamaktadır. Bir eser hakkında herkesçe geçerli yargılar verilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla herhangi bir doğrudan veya yanlıştan da söz edilemez. Eleştirmen yalnızca eserden zevk alıp almadığına bakar. Eserin kendisinde yarattığı izlenimleri, uyandırdığı duyguları ve düşünceleri dile getirir (Moran, 2002, s. 264). İzlenimci eleştiri kesin yargılar yoktur. Yazarın öznel görüşleri söz konusudur. Bu türdeki eleştiri herhangi bir edebi türde yazılabilir. Deneme, biyografi, gezi yazısı vb. türler, izlenimci eleştiriye ait özellikler barındırabilmektedir.

Ülkemizde izlenimci eleştirinin en önemli temsilcisi Nurullah Ataç olmuştur. Ataç, öznel eleştirinin bir gereği olarak eleştiri geleneği içerisinde ele alınan ölçütleri kabul etmemektedir. Bilimsel yöntemlerle çalışan bir eleştirmen değildir (Yalçın Çelik, 2009, s. 320). Eserlerin kendisinde bıraktığı izlenimleri öznel bir bakış açısıyla yansıtmaktadır. Bu izlenimleri aktarırken taraf tutmamayı tercih etmektedir.

Öte yandan bu konu üzerinde yorum yapan yazarlardan birisi de Hilmi Yavuz’dur. Hilmi Yavuz,, “İzlenimci Eleştiri mi, Parçalı Söz mü?” yazısında 1950’li yıllara kadar Ataç’ın eleştirmenlik anlayışının izlenimci veya öznel eleştiri olduğunu belirtmektedir (Yavuz, 2011, s. 285). Bu eleştiri anlayışı nedeniyle Ataç’ın yazılarında yer yer tutarlı olmayan eleştiri tutumları gösterdiğini, hatta kimi zaman yanılığlara düştüğünü dile getirmektedir. Yavuz, bu tutumun Ataç tarafından bilinçli şekilde kurgulandığını, bundan ötürü de eleştiri anlayışının 1950 sonrasında “parçalı söz” olarak tanımlanması gerektiğini iddia etmektedir.

Yazarın Söz Arasında isimli eseri, izlenimci eleştirinin ve deneme türünün etkileyici örneklerinden biridir ve bugüne kadar üzerinde detaylı bir inceleme de yapılmamıştır. O nedenle bu çalışmada yazarın tek bir eseri, - Söz Arasında - içerik açısından ele alınarak tahlil edilecektir.

İnceleyeceğimiz eser Yapı Kredi Yayınları’ndan çıkmıştır ve bu çalışmada kitabın 10. baskısı kullanılmıştır. Bu baskıda Diyelim (1954) ve Söz Arasında (1957) isimli eserler tek bir kitap hâlinde yayınlanmıştır. Ancak çalışmada sadece Söz Arasında isimli eser incelenmiştir. Eser 17 denemeden oluşmaktadır. “Gençlere Öğüt”, “Yaşlılar, Gençler”, “İlimli Devrim”, “Okumak”, “Dayanışma”, “İnanmak”, “Nasıl Okuyorlar?”, “Yazar ile Eleştirmen”, “Dil”, “Batı’ya Doğru”, “Münazara”, “Batı Kafası”, “Övülmek”, “Yeni Yazı”, “Güldeste”, “Ak mı Kara mı? I”, “Ak mı Kara mı? II” yazıları bu eseri oluşturmaktadır.

Kitabın tümü içerik açısından değerlendirildiğinde Türk dili konuları ile Doğu-Batı meselesi eserde geniş yer kaplamaktadır. Bunların dışında ılımlılık, eleştirmenlik, münazara, övülmek, gençlik-yaşlılık, inanmak gibi gündelik konulara da yer verilmiştir. Çalışmada tematik açıdan incelenecek ilk konu dil meselesidir.

1. Dil Meselesi

Ataç’ın dille ilgilenmesi 1945’ten sonra, 1924 yılında kabul edilen Anayasa dilinin sadeleştirilmesi çalışmaları ve tartışmalarının yapıldığı günlere rastlamaktadır. Ataç, 1945’ten ölümüne kadar geçen sürede dil konusundan başka bir konuyla ilgilenmemiştir. Ona göre ülkenin birinci meselesi dildir (Satkın, 2004, s. 32). Dili yenileştirmek ve günümüz ihtiyaçlarına uygun hâle getirmek istemektedir. “Onun amacı; yeni medeniyeti ifade etmede yetersiz kalan Türkçeyi yenileştirmek, toplumu Doğu

uygarlığından kurtarıp Batı uygarlığına götürmektir." (Satkın, 2004, s. 35). Dilde sadeleşmenin sıkı bir savunucusu olan "Ataç, bu işte fikirden hareket ederek, dilimizdeki bütün yabancı kaynaklı kelimeleri tasfiye edip yerlerine Türkçe karşılıklar koyma işine girişmiş, bütün uyarma ve tenkitlere kulak tıkamış, inandığı dâvadan dönmemiş, öz Türkçecilik akımının yıllarca tek temsilcisi ve savunucusu olmuştur." (Tekin, 1958, s. 408). Giriştiği dil meselesinde ağızlar ve eski Türkçe en büyük yardımcıları olmuştur. Söz Arasında isimli kitaba geldiğimizde ise Nurullah Ataç, "İlimli Devrim", "Dayanışma", "Dil", "Yeni Yazı" isimli dört yazısında bu konuyu ele almaktadır. Yazıların konularını ise Türkçe kitaplar, öz Türkçe, Latin harflerinin ve Arapça-Farsça kelimelerin kullanımı, dil ve ulusçuluk ilişkisi üzerine temellenmektedir.

Ataç, eserde Türkçe kitapları ve dergileri okumadığını belirtmektedir. Kendisi şiir okumakla yetinmektedir. Peki yazarın şiir dışındaki metinleri okumamasındaki sebep nedir? Çünkü genel olarak edebiyata bakıldığında Türk yazarların da ilginç görüşleri vardır. Hikâyecilerimiz Avrupalılarla yarışmaktadır. Ataç bunlara inanmaktadır, dilini de oldukça sevmektedir. Okumamasının altında yatan neden, yazarların Türkçeye dikkat etmemesidir. Kendisi de Türkçe kitaplar okumayı istemektedir. "Bir yazarın başlıca ödevi, yaşadığı toplumda öteki yazarların neler düşündüklerini, neler yaptıklarını bilmek değil midir?" (Ataç, 2022, s. 151). Ancak edebiyat ve dil, herkesin emeğiyle kurulacak bir yapıdır. Yalnızca Ataç'ın dikkat etmesiyle olacak bir iş değildir. Herkes yapıya bir taş koymaktadır. Bu sebeple herkes, herkesin ne yaptığını bilmelidir. Eleştirmenin görevi insanların birbirini bilmesini sağlamaktır.

Ataç bütün bunları bilmekte, yine de okumamaktadır. Hatta başkalarının okumasına da şaşırdığını söylemektedir. Dilin bulunduğu durum, Ataç'ın okumasının önündeki engeldir. Yazar, yanlışlarla dolu cümleleri okumak istememektedir. Herkes gelişigüzel ifadeler kullanmakta, bu da yanlışlığa yol açmaktadır.

Ataç'ın en çok eleştirdiği nokta Türkçe sözcüklerin yanında Arapça-Farsça kelimelerin kullanılmasıdır. Ona göre bir karar verilmeli ve yazılar öyle kaleme alınmalıdır. Ya tamamen Türkçe ya da tamamen Arapça-Farsça ifadeler kullanılmalıdır. Bunu yapmayan kişi, düşüncelerini önemsemiyor demektir. Yazar kendi düşüncelerini önemsemezken okur neden önemsemelidir? sorusundan yola çıkan Ataç, dilin tutarlı ve düzgün kullanılmasını istemektedir. Bunun sonucunda okur da bu sayede Türk edebiyatı metinlerini okumak isteyecektir.

Nurullah Ataç, dil ile ulusçuluğu aynı küme içinde görmektedir. Ona göre Türk ulusu, Türkçe kelimeler kullanılmalıdır. Bazıları Türkçeyi küçük görüp beğenmemekte ve yabancı kelimelerin varlığını istemektedir. Türkçenin bayağı, ilerletilemez, geliştirilemez, işlenemez bir dil olduğunu söylemektedir. Ataç, bu fikirde olanları sahte ulusçulukla ve düşünmemekle suçlamaktadır. "Düşünen kimse, kişiöğlunun büyüklüğünü, gücünü kavrar, isteyince bütün dilleri ilerletip geliştirebileceğini anlar, bunun için de bir dilden aşağı görmez, kötü görmez." (Ataç, 2022, s. 139). Ona göre ulusunu seven ve ulusuna bağlı olan bir kişi Türkçeyi doğru kullanılmalıdır.

Türkiye, Latin harflerine geçeli yirmi beş yıl olmuştur. Ataç, bu süreçte gelen eleştirileri anımsamaktadır. Halk; yeni harfleri istememiş, harf devrimi olursa ülkede okur yazar kalmayacağını söylemiştir. Dili gelenekle bir görmüşlerdir. Korkulardan biri de eski yazıyla bağlantımızın kesilecek olmasıdır. Ataç bu eleştirileri haksız görmemekte, yine de harf devrimine sevinmektedir. Toplumumuz yüzyıllardır bir değişme ve gelişme içindedir. Yaşanan bu değişiklikler aslında devrimdir. Peki bu başkalaşım, bu değişimler nedendir? Her şeyin aynı kalması mümkün müdür? Ataç, bu değişimi eski değerlere artık inanmamamıza bağlamaktadır. Gidilen yol artık ihtiyaçları karşılamamaktadır. Eskiye yaşatmaya çalışmak boşuna bir uğraştır. Ataç, Doğu ile Batı'nın bir arada olması gerektiği fikrine de karşı çıkmaktadır. İnce sazın ve alafranga çalgının aynı yerde çalmasını örnek olarak göstermiştir. İsteyen istediğini dinlemektedir ancak bu iki sesin aynı ortamda oluşu kişiye rahatsızlık vermektedir. Ataç, iki ayrı kültürün aynı ortamda yaşayamayacağını düşünmektedir.

Ataç, "Arap yazısını bırakmakla eski yazınımızı da büsbütün unutacağımız, eski ozanlarımızdan, yazarlarımızdan kalanları okumayacağımız" (Ataç, 2022, s. 168) görüşünü haklı bulmaktadır. Bu sırada akıllara gelen şu soruyu da dile getirmektedir: "Biz, Arap yazısını bırakıp Latin yazısını aldığımız için

mi eskiden kalma yazınımızı okumaz olduk? yoksa eskiden kalma yazınımıza artık ilgilenmediğimiz, onu okumaz olduğumuz için mi Arap yazısını bırakıp Latin yazısını aldık?” (Ataç, 2022, s. 168). Yazar, harf devriminden önce Fuzulileri, Nedimleri okumayı bıraktığımızı söylemektedir. Bunun sebebi devrin ihtiyaçlarının değişmesi ve eski yazının artık günümüz ihtiyaçlarına cevap vermemesidir. “Bağlı kalsaydık eski uygarlığımıza, onun ürünü olan yazına bizim için gerekli bir besin diye baksaydık, Arap yazısını bırakıp Latin yazısını alamazdık. Alabilmek şöyle dursun, böyle bir işi usumuzdan geçirmezdik.” (Ataç, 2022, s. 168). Ataç, Batı ülkelerini örnek gösterenlere de cevap vermiştir. Örneğin Ronsard, Fransız toplumunda hâlâ yaşamaktadır. Bunun sebebi halkın Ronsard’a inancını yitirmemesi ve Ronsard’ın dilinin hâlâ halkın ağızında olmasıdır. Ronsard gününün ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Oysa bizim kültürümüzde öyle köklü değişiklikler olmuştur ki eski şair ve yazarlarımız bu değişiklikler karşısında yetersiz kalmışlardır. “Haydi eskiyi ve geleneklerimizi yaşatalım.” diyerek eskiyi sürdürmek de mümkün değildir. Eskiye inanç içten gelmelidir. Bir geleneği güçlkle sürdürmek mümkün değildir.

Ataç, Söz Arasında üzerine yazdığı yazılarda, Latin yazısına geçildiğinde oldukça sevindiğini dile getirmiştir. Bunun sebebi ilk olarak Latin yazısının Arap yazısından daha kolay okunması olmuştur. Ancak sonraları bir dil devrimi olmadığını, devrimin yeni bir dil yarattığını anlamış, bu da sevincini artırmıştır. Yeni dilde beğendiği noktalardan biri, Arapçada kullanılan ancak dilimizde kullanılmayan harflerin kaldırılmasıdır. Bunlar bizim seslerimiz olmadığından kullanılması da doğru değildir. Ancak yeni dilin bir de eksisi vardır. Bu eksiklik bizde var olan nazal n’nin ve iki çeşit e’nin alfabe olmamasıdır. Yine de Ataç, yeni alfabenin eksiklikleriyle bile Arap yazısından üstün olduğunu düşünmektedir.

Dört yazıya da genel olarak bakıldığında Nurullah Ataç’ın öz Türkçe kullanımını ne kadar önemseydiği ve bütün düşüncelerinin Türkçenin doğru kullanılması gerektiği sonucuna çıktığı görülmektedir.

2. Doğu – Batı Meselesi

Söz Arasında isimli eserde Ataç, Batı ile ilgili düşüncelerini iki yazıda kaleme almıştır: “Batıya Doğru” ve “Batı Kafası”. Bu yazılarda tartışılan, neden Batı gibi olamadığımız, neden Batı gibi olmak istediğimiz, Batı’nın neden Doğulu gibi olmak istediği ve Batı’nın Latince ve Yunanca eserleri neden bizden daha iyi algılayıp benimsediğidir. Ataç öncelikle bu sorulara cevap bulmaya çalışmıştır.

“Batı’ya Doğru” başlıklı yazısında Ataç, “Doğu Doğudur, Batı da Batı.” sözünü irdelemektedir. Önceden çok söylenen bu sözde Batı’ya tam bir öykünme olmadığını söylemektedir. Eskiden de Batı’da bilim daha ilerideydi ve yaşam daha iyiydi. Ancak Doğulu kendini Batı’dan aşağı görmezdi. Doğulu, Batı’nın sahip olmadığı erdemlere sahipti. Ataç, bu erdemlerin işte şudur diye gösterilemeyeceğini söylemektedir. Ancak gösterilemeseler de vardılar. Bu erdemler, “Çevremizden, toplumdan, gelenekten aldıklarımızın, duyduğumuz günden beri bize işlemiş, bizi yoğurmuş etkenlerin hepsi.”dir. (Ataç, 2022, s. 154). Doğulu, bu erdemleri sevmekte, iyi ve güzel olduğunu düşünmektedir. Ataç, eskiden böyle olan durumun zamanla değiştiğini belirtmektedir. Bunun sebebini de Batı’nın bizden üstün olduğunu anlamamıza bağlamaktadır. Yine de yazar, istersek Batı gibi olabileceğimizi düşünmektedir. “Batılılara benzemek isteyince, Batılı olmak isteyince neden ulaşamıyalım o ereğe?” (Ataç, 2022, s. 154). İsteddiğimiz seviyeye ulaşmak bizim elimizdedir.

Ataç’a göre Doğu ve Batı gerçekten de birbirinden başkadır. Başka olmasa birinin diğerine benzemeye çalışmayacağını söylemektedir. Bu başkalığın bir üstünlük mü yoksa zayıflık mı olduğunun üstünde durmamaktadır yazar. Ancak bu konuda kısa bir değerlendirme yapmaktadır. Batılı, hâlimden memnundur. Doğuluya benzemeye çalışmamaktadır. Batılıya benzemeye çalışan Doğu’dur. Bu sebeple Doğulunun başkalığı bir zayıflıktır.

Ataç, Batılılar gibi olma isteğimize karşın Batı’yı anlamadığımızı düşünmektedir. Anlama konusunda bir yere kadar gidebilmekte, ötesine geçememekteyiz. Batı’nın bilgilerini, bilimlerini öğrenmekteyiz ancak o bilgiler bizim dışımızda kalmakta. “O bilgileri, bilimlerini ediniyoruz da onları bulan, geliştiren soluğu edinemiyoruz.” (Ataç, 2022, s. 155). Doğu’da yapılan, “Şimdi bir Batılı olsa ne yapardı?” diye düşünmekten ibaret kalmakta. Ataç bunun sebebini de bugünkü Batı’yı öğrenmek istememize

bağlamaktadır. Doğulu nasıl geçmişi ve gelenekleri sayesinde Doğu olabilmişse Batı da geçmişi ile bu günlere gelebilmiştir. Doğu'nun yaptığı hata, bu geçmişi öğrenmeye çalışmamaktır. "Bugünkü Batı acunu, Batı uygarlığı yüzyılların ürünüdür, birdenbire doğuvermiş, açılıvermiş değildir. Biz o uygarlığa birdenbire konmak istiyoruz." (Ataç, 2022, s. 155). Batı uygarlığını anlamak için geçmişini incelemek, öğrenmek ve kavramak gerekmektedir. Ancak yazar bu işin kolay olmadığını belirtmektedir. Bir uygarlığı öğrenmek, benimsemek aceleyle gelecek işlerden değildir. Ve bu iş yapılmazsa geleceğimiz nokta, Batılı olduk diye kendimizi kandırmaktır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Ataç'ın Doğu ve Batı kültürleri algısının derinlemesine bir boyuta ulaştığı söylenebilir.

Ataç "Batı Kafası" isimli yazısında neden Batılılar gibi olmadığımızı irdelemiştir. Kendilerini, okullarda Yunanca ile Latince okutulsun diyen üç beş kişi olarak tanımlamıştır. Ancak üç beş kişinin de pek bir hükmü olmadığını düşünmektedir. Homeros, Sophokles, Vergilius ya da Cicero okutulmak isteniyorsa çocuklara, çeviriler vardır elimizde. Hem de birçok dilden çeviri. Sözcüklerin kökeni öğrenilmek isteniyorsa Batılıların sözlükleri ne güne durmaktadır. Aslına bakılırsa Avrupalılar da bu eserleri okumamışlar, kelimelerin kökenine bakmamışlardır. "Böyle diyorum, diyorum ya, bir türlü kandıramıyorum kendimi." (Ataç, 2022, s. 160) demektedir Ataç. Bizde bir eksik olduğunu düşünmektedir. O eksiğin ne olduğunu sorgulamaktadır. Çalışmak, okumak, öğrenmek... Hepsi bizde de vardır. "Çalışmaksa, okumak, öğrenmekse, bizim bilginlerimiz, aydınlarımız da Avrupalılar gibi çalışıyor, okuyor, öğreniyor, dünyada olup bitenleri merak ediyorlar." (Ataç, 2022, s. 160). Sorun, Avrupalıların öğrendiklerini bizden daha iyi anlamalarıdır. Ataç bunun sebebinin yaradılış ya da zekâ olarak görmemektedir. Bizim de aklımız vardır, hatta kimimizinki Avrupalılardan daha fazladır. O hâlde sebep, bizdeki eğitimidir. "İş Homeros'u, Sophokles'i, Vergilius'u, Cicero'yu okumakta değil."dir (Ataç, 2022, s. 161). Yabancı dillerin çoğunu da bilmekteyizdir. Yine de bir konuyu ya da eseri Avrupalıların anladığı gibi anlamamaktayız. İş, Batı kafasını edinmektedir. Bunun yolu da Yunanca ve Latinceyi öğrenmektir. Batı, bugünkü hâline bu dilleri öğrenerek gelmiştir.

Ataç, üç beş kişi olmalarına rağmen bu eksiği söylemekten geri duramadıklarını dile getirmektedir. Bunun sebebi böbürlenmeleri değildir. Tam tersine, kendilerini beğenmedikleri için bu eksikliğini dile getirmektedirler. "Biz görüyoruz eksiğimizi, yunanca öğrenmedik, Latince öğrenmedik, Avrupalıların eğitiminden geçmedik..." (Ataç, 2022, s. 161). Yazar artık yaşlandığını söylemekte ve umudu gençlerde görmektedir.

Ataç'ın Batı ile ilgili düşüncelerine bakıldığında eğitimlerini ve kendilerini görüş şekillerini beğendiği ancak körü körüne bir Batı hayranlığına karşı olduğu görülmektedir.

3. Gençlik – Yaşlılık – Öğüt

Bu kategori için kitaptaki tüm yazılar sınıflandırıldıktan sonra geriye kalan metinler değerlendirildiğinde genel olarak deneme türünün içeriğine uygun olarak insanı ilgilendiren meselelerin ele alındığı görülmektedir. Kitapta, Türk dili ve Doğu ile Batı konularında olduğu gibi belirli konularda yoğunlaşmayan, Montaigne'in deneme yazılarında olduğu gibi ispat niteliği taşımayan, insanlığı doğal hâli ile anlatan yazılar şöyle sınıflandırılabilir: "Gençlere Öğüt", "Yaşlılar, Gençler", "Okumak", ve "Övülmek" yazıları seçilmiştir. Ataç bu yazılarında yaşlıların gençlere çok yüklendiğinden bahsetmekte ve "gençler yaşlılara ne kadar ve neden saygı göstermelidir, yaşlı yazarlar geleceğe ne bırakabilir, eleştirilenler gençlere öğüt vermeli midir" sorularına değinmiştir.

Nurullah Ataç gençlere çok kıymet vermektedir. Onun gözünde gençler, yarını sırtında taşıyan kişilerdir. Ancak gençlerin ilerleyebilmesi için eskilerin unutulması gerektiğini düşünmektedir. Yalnızca eski (yaşlı) edebiyatçıların yeniyi doğru bir şekilde öğrenmediği görüşündedir. Ona göre yaşlıları Avrupa'dan bir iki düşünce öğrenmiş, bir iki yazar okumuşlardır. Bu da yeniliği anlamaya yeterli değildir. "En iyilerimiz, Avrupalılardan bir iki düşünce öğrendi, bir iki düşünce kaptı, yıllarca onu geveledi durdu. Biz Avrupa'yı, bugün yöneldiğimiz uygarlığı gerçekten anlayamadık, tarihi ile kavrayamadık onu. Son yüzyılın birkaç yazarını okumakla yetindik." (Ataç, 2022, s. 128). Eski yazarları derine inmemekle eleştiren Ataç, kendi neslinin unutulmasını istemektedir. Gençler eskiyi yok sayarak yeniyi getirmelilerdir. Ataç, bütün bu söylediklerine rağmen kendini bir hiç olarak da görmemektedir.

Kendine ve çağdaşlarına dair mütevazı bakış açısı dikkat çekmektedir. “Değerimi bilirim, büsbütün bir hiç değilim, ama yarına kalmağa yetecek kadar bir değer değildir benimki. Yaşadığım günlerde çalışırım, dilimizin gelişmesinde, birtakım düşüncelerin yayılmasında benim de bir yararlığım olabilir. O kadar. Yarına kalamam ben, kalacağımı söyleseler, yarına acırım.” (Ataç, 2022, s. 127). Görüldüğü üzere Ataç’ın kendini önemli ve yeterli gördüğü nokta dil çalışmalarıdır. Uzman olduğu konunun farkındadır ancak, özellikle gençler karşısında, mütevazı bir tavır sergilemektedir.

Nurullah Ataç yaşlıların gençlerden her daim saygı beklemesini eleştirmektedir. “Böyle evlat dostlar başına!” (Ataç, 2022, s. 130) soyundan hiç hoşlanmamaktadır. Ataç bu sözleriyle gençlere saygısız olmalarını nasihat etmemektedir. “Sokakta, tanıdığınız bir yaşlı ile karşılaştınız mı, saygı ile selamlayın onu, geleneğe uyarak önünüzü kavuştursanız da olur, ama işte o kadar, geçip gidin.” (Ataç, 2022, s. 131) demektedir. Yazarın gençlerden beklentisi toplumun beklentisinden daha farklı bir yödedir. Şöyle ki:

Genç dedim mi, haşarı bir insan gelir aklıma, yapıp ettiklerinde haşarı, duygularında haşarı, düşüncelerinde haşarı. Durulmamış daha, dönüp arkasına bakarak iç çekmiyor, atılıyor, yarına atılıyor, dünyanın güzel olduğuna, daha da güzel olabileceğine inanıyor, yerleşmiş görüşleri, kanıları, yüzyılların taşıyıp getirdiği inançları hemen benimsemiyor, bağlanmıyor onlara, hepsini birer birer eleyip eleştiriyor, inceliyor, beğenmediklerini, doğru bulmadıklarını saygısızca atıyor. Yani dinlemiyor yaşlıları, dinlese de dediklerine uymak için değil, birçoklarını çürütmek, yıkmak için dinliyor. Böylesine genç derim ben, gencin böylesinden hoşlanırım. (Ataç, 2022, s. 130-131).

Ataç, yaşlıları dinlememenin yararını gençler için anlamlı bulmamaktadır. O, asıl bu tavrın yaşlılar için daha iyi ve sağlıklı olacağına inanmaktadır. Gençler, yaşlıların düşüncelerine, körü körüne sadece onlar yaşlı olduğu için değil, aksine eleştirel olarak yaklaşmalıdırlar. Bu sayede yaşlılar da kendi düşüncelerinin ve kanılarının doğru olmadığını anlayıp bu kez kendileri de eleştirel düşünmeye başlayacaklardır. Bu yöntem ile yaşlıların bedeni olmasa bile kafaları gençleşecek, dünyayı daha güzel algılamaya başlayacaklardır. Gençler bu yöntem ile yaşlılara umut olacaktır.

Nurullah Ataç, “Okumak” başlıklı denemesinde öğüt veren eleştirmenleri sevmediğini dile getirmektedir. Özellikle de gençlere öğüt verenleri hiç sevmez. Yazar, okuduğu bir eleştiri yazısı üzerinden düşüncelerini açar. Bu yazıda eleştirmen, gençlere kitabın nasıl okunması gerektiğine dair öğütler vermektedir. Bu öğütler şöyle özetlenebilir: İlk olarak okunacak kitap iyi seçilmelidir. Her kitap okunmamalıdır. Peki ama iyi kitap nedir ve buna kim karar vermektedir? Ataç’ın sorguladığı noktalardan biri budur. Ona göre kişi istediği kitabı seçebilmelidir ve bir kitap seçmek için başkasına danışılmamalıdır. Bir insana hangi kitabın yarayacağına başkasının karar vermesi doğru değildir. Ataç’a göre başkalarıyla konuşulmalıdır ancak fikirler doğrudan kabul edilmemelidir. Doğru olan, bu fikirler için tartışmaya girmektir. Nurullah Ataç’ın hemen bütün yazılarında gençlerin tartışmaya girmesini istediği, fikirleri doğrudan kabullenmeyi doğru bulmadığı görülmektedir. Ona göre eleştirmenler de pek bilgi sahibi değildir. Bu durum için “Çok bilen çok yanılır.” sözünü örnek olarak vermiştir.

Yazıdaki eleştirmen, konunun devamında kitabı açıp rahat rahat okumanın doğru olmadığını söylemektedir. Kitap dura dura, “kemiğin üstünde et, içinde ilik bırakmamacasına.” (Ataç, 2022, s. 136) okunmalıdır. Kitabın hafızı olunmalıdır. Kişi belleğine de güvenmemeli, yanında kalem bulundurarak önemli bulduğu yerleri çizmelidir. Hatta bir deftere not etmelidir. Ataç, bu durumu çalışmak değil, savaşmak olarak görmekte ve şiddetle karşı çıkmaktadır. Ona göre böyle zorlu bir okuma biçimi gençlerin kitap okuma alışkanlığı edinmesinin önünde bir engeldir. Okumak, gençlere sıkıntılı bir iş gibi gösterilmektedir. Kişi nasıl isterse öyle okunmalıdır. Okumayı bir boyun borcu olarak da görmemelidir. Ataç, okumamaya da olumlu bakmaktadır. Okumadan da iyi yaşamak ya da bilgili olmak mümkündür. Bu tamamen keyif işidir. Birtakım kişiler tonlarca kitap almaktan hoşlanırken bazıları da okumamayı tercih etmektedir. Yazara göre “Okumak, gerçekten okuma tiryakisi olmak, bir ası beklemeden, bir kazanç aramadan, sadece geçmişin, yahut bugünün kişilerle söyleşmeyi sevdiğimiz için, eğlenmek için okumaktır.” (Ataç, 2022, s. 137). Ataç, okumak üzerine kimin ne dediğine aldırılmamak gerektiğini söylemektedir. Hatta kendi söylediklerine bile aldırılmamalıdır. Okumak bir keyif işidir. Kimi kazancı için okumaktadır, kimi kitaplara çizgiler çekmekten hoşlanmakta, kimi beğendiği yerleri ezberlemek

istemektedir. "Ben ne karışırım? keyif sizindir, bildiğiniz gibi okuyun." (Ataç, 2022, s. 137) demektedir. Kitap, insanın özel alanına dâhildir.

İncelenen yazılardan Nurullah Ataç'ın gençlere fazlasıyla kıymet verdiği ve gençleri geleceğin kendisi olarak gördüğü görülmektedir. Gençler karşı çıkarak, sorgulayarak hatta yeri geldiğinde tartışarak kendi yollarını ve üsluplarını bulmalıdırlar. Eski nesil yazarların geleceğe bırakabileceği çok fazla şeyi olmadığı, çünkü çağa ayak uyduramadıkları görüşündedir.

4. İlimlilik

Söz Arasında isimli eserde "Ak mı, Kara mı? I" ve "Ak mı, Kara mı? II" yazıları, Ataç'ın ilimlilik üzerine kaleme aldığı yazılardır. Bu yazılarda hangi alanlarda ılımlı olmanın gerektiği ve hangi alanlarda ılımlı olunamayacağı tartışılmıştır. "Dil Meselesi" başlığında ele alınan konulara da ilimlilik başlığı altında kısaca değinilmiştir.

Kitaptaki bu iki yazıdan yola çıkarak denilebilir ki Nurullah Ataç birçok konuda ılımlıyı suçlamaktadır. Bu iki yazının içeriği şöyle özetlenebilir: Ona göre bir geleneği değiştirmek ya da yenilik yapmak devrimdir ve devrimin ılımlısı olmaz. İlimli olmak, yolun sonuna kadar gitmemektir. Yarıda durmak da eskiyi büsbütün yıkmayacak, yeniyi de büsbütün kurmayacaktır. İlimliler her şeyin yavaş yavaş yapılmasını savunmaktadır ancak Ataç'a göre yarıya kadar gitme durumu, yapılan işin değerini düşürecektir. Bu da yapılmak istenenin tam tersini yapmak demektir. Ataç, bahsedilen duruma Batılılaşmayı örnek vermiştir. Ülke, Batının üstünlüğünü anladığında ılımlı olma yoluna gitmiştir. "Bizim de geleneklerimiz var, tümüyle Batılı olamayız" demişlerdir. Batı'yı Doğu ile karıştırmak istemişlerdir. Bunun sonucunda Batı'dan alınan düşünceler ve görüşler tanınmaz kılıklara girmiştir (Ataç, 2022, s. 175-181).

Ataç'ın ılımlı olma konusunda eleştirdiği bir diğer nokta dildir. Arapça ve Farsça kelimeler dilden atılmak isteniyorsa tümüyle atılmalıdır. "Müfrit" sözcüğünü atıp da "mutedil" sözcüğünü atmamak doğru değildir. "Dilde kullanılmaya devam edilen Arapça ve Farsça sözcükleri atmamalım" diyenler kendilerini kandırmaktadırlar. Bu durumun sonu Türkçe sözcükleri atmak için Arapçanın koca koca kamuslarını karıştırmakla bitecektir. Kısacası yazara göre tüm başarısızlıklar ılımlıların suçudur. Yapılan iş devrimdir ve devrimin ılımlısı olmaz (Ataç, 2022, s. 132).

Ataç'ın devrimde ılımlıyı suçlamasına karşın düşüncede ılımlı olmayı savunduğu görünmektedir. Nurullah Ataç, sivri ifadelerle karşı çıkmaktadır. Ona göre doğru olan düşünmek ve hem akı hem de karayı söylemektir. Nurullah Ataç, Vedat Günyol'un "Bölmeli Kafalar" adlı yazısını eleştirmektedir. Vedat Günyol'un kesin ifadeleri sevdiği ve herkesin bu şekilde yazması gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Ona göre bir yazıda birbirine karşıt kavramlar verilmemelidir. Bir yazı üzerinde düşünülmesi ve çelişkiler kaldırılmalıdır. Yani bir şey ya ak ya da kara olmalıdır. Ataç, bu ifadelerle karşı çıkmaktadır. Ataç için doğru ya da yanlış pek yoktur. Bir görüşün büsbütün yanlış olması mümkün değildir. Bir görüş ileri sürülüyorsa, o görüş bir kişi için olsun doğru demektir. Oysa Vedat Günyol bu fikrin tam tersini savunmaktadır. Kesin kanılar istemektedir. Bir doğru ya da yanlış aramaktadır. Birtakım gençler de parlayan gözlerle bu fikirleri dinlemekte ve inanmaktadırlar. Ataç, gençlerin düşünmesini, düşünerek karar vermesini istemektedir. Bu tip yazılar yüzünden gençler kesin yargılara maruz kalmaktadır. Nurullah Ataç'ın kızdığı noktalardan biri de budur (Ataç, 2022, s. 175-181).

Ataç, kesin yargıların kişinin içini rahatlattığını düşünmektedir. "Kendi bildiğinden, inandığından başkasını dinlemeyen, beğenmediği düşünülerin gelip de kafa düzenini bozmalarına bırakmayan kişinin erincini düşünün bir. Bir de her türlü düşünün, görüşün doğru bir yanı olduğunu sezip de hiçbirini seçemeyen, birine bağlanınca ötekini geri çevirmekten korkan kimsenin kıvrınmasını düşünün." (Ataç, 2022, s. 177). İlimli düşünen, akı da karayı da hesaba katan kişi daha büyük sıkıntı çekmektedir. Ataç, kendisini de bu ılımlı kesimden saymaktadır. Yeni, eski her düşünceye açık olmak istemektedir. "Bir doğruluk kokusu bulunduğunu sezersem, benim dediklerime uymuyor diye geri mi çevireyim onları?" (Ataç, 2022, s. 177). Ataç hiçbir düşünceyi yanlıştır diye bir kenara atamamaktadır. Aktır, karadır diye kestirememektedir. Ak denilende bir karalık, kara denilende de bir aklık olduğunu bilmektedir. Kesin cümleleri çürütme isteği duymaktadır. Ataç doğrunun bir yanlı olduğunu savunmayı kişiye haksızlık

olarak görmektedir. “Bir kişioglunun söylediğinin, düşündüğünün büsbütün yanlış, büsbütün saçma olabileceğini ileri sürmektir.” (Ataç, 2022, s. 178). Bu, özgürlük değildir. Bir görüşe saplanıp başka düşüncelere kulak tıkamanın özgürlükle bir ilgisi yoktur.

Ataç, Vedat Günyol’un ahlak hakkındaki fikirlerini de eleştirmektedir. Günyol, başkalarının davranışlarını eleştirmek için elimizde ilkeler olması gerektiğini söylemektedir. Sözünü tutmak, güçsüzden yana olmak, insanı birer vasıta derecesine düşürmemek bu ilkeler arasındadır. Ataç’ın üzerinde durduğu nokta, güçsüzden yana olmaktır. Ataç’a göre güç ve hak birbirinden ayrı kavramlardır. “Güçsüzler, yenilenler hep haklı mıdır?” (Ataç, 2022, s. 179) sorusunu akıllara getirmektedir. “Haklıyı, doğruyu aramak bir düşünce işidir, güçsüze acımak ise olsa olsa duygu buyruklarından. Duygulu duygulu konuşmaktan hoşlanıyor Bay Vedat Günyol, kurtulamıyor bundan.” (Ataç, 2022, s. 180). Ataç, duyguyu akıldan ayırmayı istemekte ve düşüncede ılımlı olmanın doğru yol olduğunu düşünmektedir.

5. İnanmak

Bu başlıkta eserde bulunan “İnanmak” isimli yazı ele alınacaktır. Körü körüne inanmak ve sorgulayarak inanmak konuları tartışılmıştır.

Nurullah Ataç inanmayı gerekli görmektedir ancak yazarın bahsettiği körü körüne bir inanmak değildir. Kişi en başta düşünmelidir. Zihniyle doğruyu bulmalı ve doğruya inanmalıdır. “Düşünmüştür kişiöglü, düşündükçe de birtakım ‘doğru’lar bulup onlara inanmış, bağlanmış. Düşünmekte, düşüncesiyle doğrulara ermektedir kişioglunun yüceliği.” (Ataç, 2022, s. 141). Peki ama bu doğrular nelerdir? Başkalarının öğrettiği doğrular olmadığını vurgular Ataç. Kişi doğruyu tek başına ve düşünme yoluyla bulmalıdır. Bunları yapmayan kişinin yalana da kanabileceğini söyler yazar. Gerekli olan salt inanmak değildir. Doğruya inanmaktır. Güzellik, doğrunun kendisindedir. Doğrunun kişiyi kötülüklerden koruma ya da sığınak olma gibi bir özelliği de yoktur. Bu özellikler, kişinin korkusundan ileri gelmektedir ve korku kişiyi zayıflatır. “Gerçek inan ne bir sığınaktır, ne de bir öden umududur.” (Ataç, 2022, s. 143).

Ataç’ın vurguladığı bir diğer nokta, inanmanın insanı mutluluğa götürme aracı olduğudur. Bu inanca karşılık “İnandığım doğrunun beni mutluluğa değil de mutsuzluğa götüreceğini bilirsem, yüz mü çevireceğim ondan?” (Ataç, 2022, s. 143) sorusunu sormaktadır. “Kişioğlu, inandığı doğrular uğrunda yalnız yeryüzünde acılara katlanmakla kalmaz, tamumun sonsuz odlarında yanmayı da göze alır.” (Ataç, 2022, s. 143). Ataç’a göre doğruluk yolunda cehennem ateşi dahi göze alınmalıdır ve yazarın körü körüne bir inanmaya karşı çıktığı, sorgulayarak inanmayı desteklediği görülmektedir.

6. Münazara

Eserde bulunan “Münazara” isimli yazıda Ataç, münazara etkinliğine karşı tutumunu ve bu tutumunun sebeplerini dile getirmiştir.

Nurullah Ataç münazaraları sevmemekte, hatta gençlere kötülük olarak görmektedir. En başta münazaranın ismine karşıdır. Türkçe değildir. Türkçe olmamasının yanında gençlere kötülük etmektedir. Ataç bunun bir inanç değil, kanı olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu kötülük, kesin bir gerçektir.

Münazara için belli konular belirlenmekte ve her gruba “Sen bunu savunacaksın.” denmektedir. Öğrencilerin savunacakları konuyu seçme hakkı bile çoğu zaman yoktur. Amaç düşünmek değil, karşı tarafı yenmektir. Ataç, gençlere düşünme olanağı tanımadığı için münazaraları doğru bulmamaktadır. Gençlerin her daim düşünmesi ve o şekilde karar vermesi gerektiğini savunan Ataç’ın, gençleri belli bir düşünceyi savunmaya sevk eden bir sistemi istememesi şaşılacak bir durum değildir. Bu tür oturumlarda savunulan fikri değiştirmek de oldukça olasıdır. Bu da gençlerin bir fikre bağlanamaması durumunu beraberinde getirmektedir (Ataç, 2022, s. 157-158).

Bu münazaralarda bir de jüri denilen yargıçlar kurulu bulunmaktadır. Ataç “jüri” kelimesini de beğenmemektedir. Ona göre bu isim, Frenkçeye benzemesi için konulmuştur. Gençlerin münazaradaki amaçlarından biri de bu jüriye kendilerini beğendirmektir.

Münazaranın bir diğer kötülüğü, gençlere fikirlerini değiştirme imkânı vermemesidir. Karşı tarafın savı size mantıklı geldiğinde ve kendi savınızı sarstığında bile düşüncenizi değiştirme imkânınız yoktur. Kendinize de dışarıya da yalan söylemeniz gerekmektedir. Ayrıca Ataç'a göre düşüncede iş birliği doğru değildir. "Takım duygusu, bölem duygusu vermek istiyorlar gençlere. Bu duygu, top oyununda iyidir, yin (vücut) gücüne bağlı işlerde iyidir, düşün işlerinde ise bir erdem değil, bir suçtur." (Ataç, 2022, s. 158). Sporda çok faydalı olan iş birliği, düşüncede kötülük getirmektedir.

Ataç münazarayı düşünceye ket vurması açısından doğru bulmamakta ve hiçbir münazara etkinliğine gitmeyeceğini belirtmektedir.

7. Övülmek

Söz Arasında'nın "Övülmek" adlı yazısında Nurullah Ataç, övgüyü neden sevmediğini ve övgü isteyen insanlara karşı düşüncelerinin neler olduğunu kaleme almıştır.

Ataç yalnızca övülmek için yaşayan, övgünün nereden geldiğini önemsemeyen insanları eleştirmektedir. Bu kişiler, yaptıkları işe bağlanmamışlardır. Kendilerini gerçekten beğendiklerini düşünmek de doğru değildir. Bu kişiler, kendilerini beğenmedikleri için övülmek istemektedirler. Özlerine güvenleri yoktur. "Özüne güvense, gerçekten beğense kendini, gönenir mi değme övgüye?" (Ataç, 2022, s. 163). Ataç, övüldükçe sevinen sanatçıda bir aşağılık duygusu olduğunu düşünmektedir. Kişi, o duyguyu yenemediği için övülmekle avunmayı beklemektedir. "Alkış gürültüsü içinde kendini unutur, kendinden geçer. Alkış kesildi mi, üzülür, ezilir." (Ataç, 2022, s. 163). Bu kişiler, her yerde kendilerini övmekte ve kurula kurula konuşmaktadırlar. Eşi benzeri bulunmaz insanlar olarak görmektedirler kendilerini. Ancak bu böbürlenme, içlerindeki üzüntüyü gizlemek içindir. O sözlerin arkasında bir yalvarma sezilmektedir. "Beğenin beni, övün beni ki biraz olsun inanabileyim kendime! Yaptıklarımın gerçekten bir güzelliği var mıdır, bilmiyorum, ummuyorum. Siz vardır deyin de, beni alkışlayın da esrikleşip unutayım o şüpheyi!" (Ataç, 2022, s. 163). Bu kişiler hem kendilerini hem karşılarındakini kandırmaktadırlar. Yalnız kaldıklarında, kendilerini övecek kimse bulunmadığında o büyüklükleri çöküvermektedir. Bu sebeple bu sanatçılar, tek başlarına kalmaktan korkmaktadırlar. Yalnız kalmamak için de kimi görürlerse arkalarından sürüklemeye çalışmaktadırlar. Ataç'ın bu kişilere içten içe üzüldüğü görülmektedir. Onlara hoşgörüyü yaklaşmaktadır. Bu kişilerin gerçekten yaşamadığını düşünmektedir.

Övülmeyi seven sanatçılar, başkalarını övmekten de geri durmamaktadırlar. Ancak bu övgüler, sahte övgülerdir. Beğenmedikleri yapıtları da beğenmiş görünmektedirler. "Başkalarını da onların güzelliğine kandırmak ister."ler (Ataç, 2022, s. 164). Ataç'a göre bu kişiler, yaptıkları işe kendilerini vermemiş, benliklerini o işte yitirmemişlerdir. İşe kendilerini adadıkları takdirde yalandan beğeniler ifade edemezler. Bu kişilerin gerçekten beğendikleri bir şeyin olmasını olası görmez Ataç. Bir işi beğenebilmek için kişinin güzellik üzerine kesin düşünceleri olması gerekmektedir. Böyle düşünceleri olan kişiler de beğenmedikleri işleri yalandan alkışlayamazlar. Her insanın kendi yapıtlarını alkışlamasına da izin vermezler. Yalnızca görüşlerini anlayan kişiler tarafından alkışlanmak isterler. "Beğendim" derken de "beğenmedim" derken de yalan söylemekten kurtulamazlar. Ataç bu sebeple kendine gelen övgülere de yergilere de aldırmadığını söylemektedir. Çünkü övgüyü yergiye, yergiye de övgüye çevirmek yazarın elindedir.

Ataç, yazın alanının övgülerle dolu olduğunu söylemektedir. "Birbirlerini övüp duruyorlar, hepsi de övülmek için övüyor." (Ataç, 2022, s. 165). Oysa Ataç, bir kişinin ilk ödevinin beğenmediği ve sevmediği kişilerden kaçmak olduğunu düşünmektedir.

Ataç'a göre beğenilmemeye, yerilmeye aldırılmamak kolaydır. Karşıdaki kişinin seni anlamadığını düşünmek yeterlidir. Zor olan, övülmeye karşı koyabilmektir. "Sen anlayamazsın beni! Senin gibilerin beni övmesini dileyemem" (Ataç, 2022, s. 166) diyebilmektir zor olan. Gerçek sanatçı övülmeyi beklemez, çünkü kendi başarısına inancı tamdır.

Yazının genelinde bakıldığında Ataç'ın övgüden hoşlanmadığı, çünkü kendine ve yaptığı işe inancı olmayan insanların övgü beklediğine inandığı; yergiye ise aldırmadığı çünkü düşünceleri değiştirmenin kendi elinde olduğunu düşündüğü görülmektedir.

8. Göldeste

Nurullah Ataç, şiire her zaman ilgi duymuş, hatta bu alanda yazma denemelerinde de bulunmuştur. Ancak şiir yazma konusunda kendini yeterli görmeyerek eleştiri yazmaya kendini adanmış ve şiir okumakla sınırlı kalmıştır. Ancak “Göldeste” isimli yazısında, şiirleri derlemenin de bir çeşit şairlik olduğunu düşündüğü görülmektedir.

Nurullah Ataç, o güne kadar yazılmış farklı türdeki şiirlerden en beğendiklerini derlediği bir göldeste (seçki) yazmak istemesine karşın bunun tahmin ettiği kadar kolay olmadığını fark etmiştir. Bir göldeste yazmak istemesinin sebebini “Kendim şiir yazamıyorum, bari öyle hizmet edeyim şiire.” (Ataç, 2022, s. 171) şeklinde ifade etmektedir. Bir şiiri başka birine sevdirmenin, o şiirden başkasını haberdar etmenin de bir miktar şairlik olabileceğini düşünmektedir. Bu düşüncesine gerekçe olarak da şiirlerin insanda uyandırdığı duygunun şiiri okuyanın iç dünyasında kendisine özgü bir anlam kazanmasını göstermektedir. Şiirin özü ve biçimi, okurda uyandırdığı duygu ile şekillenmektedir.

Ataç, özellikle birkaç beyitten bahsetmekte ve bu şiirleri yazan şairleri kışkırdığını ifade etmektedir. Bu beyitlerin kendi kaleminden çıkmış olmasını istediğini söylemektedir. Yine de her şiirin biraz da okuyucuya ait olduğu düşüncesi ile avunmaktadır. Şairlerin şiirlerini yazarken amaçlarının şiirde okurun kendisini bulmasını sağlamak olduğuna değinmektedir. Sevdiği bir şiirin beğenilmemesine, kendisine ait olan bir şiir beğenilmemişçesine üzüldüğünü ifade etmesi de beğendiği şiirleri ne kadar benimsediğini ve kendisine ait hissettiğini göstermektedir (Ataç, 2022, s. 171-172).

Ataç, göldeste yapma isteğine karşın, bugün sevdiği ve bağlı kaldığı şiirleri gelecekte sevmeme ihtimalini düşünmektedir. Kendisine bu konuda yapılabilecek eleştirilere ise, güzel olduğunu düşünerek seçtiği bir şiir ile kendisi tarafından yazılıp okuyucularının beğenisine sunulan bir şiirin aynı şartlarda değerlendirilmemesi gerektiği cevabını vermektedir (Ataç, 2022, s. 173).

9. Yazar ile Eleştirmen

Nurullah Ataç bu konuyu tek bir denemede, “Yazar ile Eleştirmen” isimli yazısında ele almıştır. Yazarlarımızın eleştirmenler hakkındaki tutumlarının çelişkili olduğu fikrini ortaya atmakta ve ironik bir üslupla eleştirmenlere değer verilmeyişini eleştirmektedir.

Ataç, “ülkemizde eleştirmen var mı” sorusunu okura yöneltmekte ve birçok kişinin buna “hayır” cevabını vereceğini dile getirmektedir (Ataç, 2022, s. 147). Ülkemizde çoğu okur ve yazar Fransa’daki eleştirmenleri örnek göstermekte, oradaki eleştirmenlerin çok daha iyi ve anlayışlı olduğunu söylemektedir. Ataç bunlara inanmamaktadır. Fransa’daki eleştirmenler de bizdekinden daha anlayışlı ya da başarılı değildir. Üstelik ülkemizde eleştirmen yok da değildir. Ancak ülkemiz yazarları eleştirmenlerden çok fazla ve olmayacak şeyler istemektedir. Ataç, yazarların tanınma ve ünlü olma hayallerinden bahsetmektedir. Bir yazarı ünlü yapacak şey ise elbette ki iyi ve övgü dolu bir eleştiri yazısıdır. Ancak unutulmuş bir nokta vardır. Ülkemizde eleştirmenlere değer verilmiyorsa, okunmayan bir eleştirmenin yazısının bir yazarı ünlü yapması nasıl beklenmelidir? Üstelik eleştirmenleri küçümseyenler yazarların ta kendisidir. Eleştirmen ne yazardır ne de şair. Bir roman yazarı ortaya yepyeni bir yapıt koymaktadır. Peki ya eleştirmen? Ataç yazı dünyasındaki bu ikileme verdiği örneklerle dikkat çekmektedir.

Ataç, Türk edebiyatında eleştirmenlere değer verilmeyişine karşı çıkmaktadır. Eleştirmen de bir yazar kadar değerli ve edebiyat için önemlidir. Ataç’a göre bir yazarla eleştirmenin tek farkı yazarın kurgusal metinler üzerine eğilirken eleştirmenin bir kurgu üzerinden yola çıkarak düşüncelerini kâğıda döküyor olmasıdır. Ataç’ın bu noktadaki tavsiyesi, yazarların da eleştirmen olmayı denemeleri ve alana katkı sağlamalarıdır.

Sonuç

Nurullah Ataç, eleştiri denince akla ilk gelen isimdir. İzlenimci eleştirinin ülkemizdeki temsilcisidir. Okul yıllarında Fransızca öğrenmeye başladığı ve hayatı boyunca çeviriler yaptığı bilinmektedir. Elliden fazla eser çevirmiştir. Çevirilerinin yanı sıra deneme, eleştiri, söyleşi, hikâye, günlük ve tiyatro gibi türlerde de eserler vermiştir. *Dergâh* dergisinde bazı şiirleri yayımlanmıştır. Ataç’ın birçok türde eserler

verdiği ancak sonrasında belirli türlerde yoğunlaşarak yazın hayatına devam ettiği görülmektedir. Bunun sebebini Ataç kendisi dile getirmiştir: Şiir, tiyatro ve hikâye gibi türlerde kendisini yeterli görmemektedir. Bu sebeple deneme ve eleştiri türleri ile hayatına devam etmiştir. Dokuz deneme, üç günlük ve iki eleştiri kitabı bulunmaktadır.

Nurullah Ataç'ın karakteri, verdiği eserlerde ve hakkında yazılan metinlerde önemli yer tutmaktadır. Yazarın anlatı tutumunda, kendi kişilik özelliklerinin, bireysel tercihlerin, yazdığı eserlere bu denli yansımalarının sebebi, izlenimci eleştiriye benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tercihten ötürü Ataç, duygu ve düşüncelerine sıklıkla yer vermiş, metinlerini kaleme alırken hiçbir zaman sözünü sakınmamıştır. Duygularının yanında mantığını da bir sentez hâlinde kullanmayı ihmal etmemiştir. Eserlerinde bir genellemeye gidildiğinde fikirlerini neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ve deneme türünün sınırları içerisinde açıkladığı görülmektedir.

Yazarın *Söz Arasında* isimli eseri, çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. YKY'den çıkan eser; "Gençlere Öğüt", "Yaşlılar, Gençler", "İlimli Devrim", "Okumak", "Dayanışma", "İnanmak", "Nasıl Okuyorlar?", "Yazar ile Eleştirmen", "Dil", "Batı'ya Doğru", "Münazara", "Batı Kafası", "Övülmek", "Yeni Yazı", "Güldeste", "Ak mı Kara mı? I", "Ak mı Kara mı? II" başlıklı on yedi denemeden oluşmaktadır.

Esere genel bir bakışla yaklaşıldığında yazıların içeriği kurgulanırken belli başlı bilimsel bir yöntemin kullanılmadığı görülmektedir. Denemelerin sıralanışında keyfi davranıldığı, belirli temalarda kümelenmelerin gözetilmediği görülmektedir. Yazar, kendi zevki doğrultusunda metinlerini kaleme almış ve kendi beğenileri merkezinde bir sıralamaya gitmiştir. Dil ve Doğu-Batı meselesi gibi konular üzerinde diğer meselelere nazaran daha çok duruluyor gibi görülse de Ataç tüm yazılarında halkı ve halka ait olanı onların yararına olmak için ele almaktadır. Bir gazeteci üslubu ile kaleme aldığı yazılarında halka ulaşmayı amaçladığı tahmin edilmektedir. Dil ve Doğu-Batı meselesi, ılımlılık, eleştirmenlik, münazara, övülmek, gençlik-yaşlılık, inanmak gibi gündelik konulara yer vermesi de ulaşmak istediği kesime açıkça referans olmaktadır.

Yazar, dil konusunda ateşli bir öz Türkçe savunucusudur. *Söz Arasında* isimli eserinin dört denemesinde bu konuya yer vermiş ve ayrıca ılımlılık konusunu ele aldığı yazısında da ılımlı olmak ile dil ilişkisine değinmiştir. Doğu-Batı meselesinde ise yazarın Avrupa, eleştirmenlik ve öğretim şekli ile ağırlıklı olarak bağlantı kurduğu görülmektedir. Gençlik-yaşlılık ve övülmek meseleleri, yazarın gençlere dair düşüncelerini ve yaşlılara karşı tutumunu içermektedir. Bunların dışında birer denemede yer verdiği "Güldeste" ve "Münazara" başlıklarında bu konulara dair görüşlerini dile getirmiştir.

Ataç sade dili, gazeteci üslubu, günlük temaları, titiz çalışma düzeni ve açık sözlülüğü ile edebiyatımızda eleştirisinin öncüsü olmuştur, yerini de henüz kimseye kaptırmamıştır.

Kaynakça

- Akar, A. (2020). "Dilde Bir Gelenek Karşısı Olarak Nurullah Ataç.". Özne 32. Kitap: Anarşizm, s. 585-598.
- Ataç, N. (2022). *Diyelim - Söz Arasında*. İstanbul: YKY.
- Bezirci, A. (1983). *Nurullah Ataç*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Binyazar, A. (1967). "Ataç'ın Denemeciliği". *Türk Dili*, (188), (s. 415-418).
- Canpolat, M. (1977). "Ataç Nasıl Yazardı?". *Türk Dili*, (308), (s. 589-592).
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim.
- Özcan, T. (2001). "Nurullah Ataç'ın Eleştiri Dünyası". *Türk Dili*, (s. 284-287).
- Özcan, T. (2006). "Deneme". T. H. vd. (Dü.) içinde, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Cilt 4, s. 523-542). Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özçelebi, B., Özçelebi, H. (2006). "Eleştiri" (1923-1960). T. H. vd. (Haz.) içinde, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Cilt 4, s. 481-522). Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Satkın, N. (2004). *Nurullah Ataç'ın Dili Yenileme Çalışmaları ve Kelime Dağarcığı*. Yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Tekin, T. (1958). "Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri". *Türk Dili*, VII(80), (s. 408-413).

- Tonga, N. (2020). TEİS: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/atac-nurullah> adresinden alındı Erişim Tarihi: 21.02.2022
- Tural, Ş. (2006). "Türk Edebiyatında Eleştiri: Cumhuriyet Devri". *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), (s. 259-310).
- Uçman, A. (2020). TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/atac-nurullah> adresinden alındı Erişim Tarihi: 21.02.2022
- Yalçın Çelik, S. D. (2009). "Nurullah Ataç'ın Söyleşi, Deneme ve Eleştiri Yazıları Bağlamında Divan Edebiyatı Üzerine Görüşlerin Değerlendirilmesi". *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları) Cem Dilçin Armağanı*(II. Sayı: 33), (s. 319-349).
- Yavuz, H. (2011). "Ataç: 'İzlenimci Eleştiri' mi 'Parçalı Söz' mü?" içinde *Nurullah Ataç*, Editörler Mustafa Şerif Onaran, İbrahim Çelik, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Anma ve Armağan Kitapları Dizisi 28, Ankara, s.285-287